

ÓSVALLÁSUNK HAGYOMÁNYAI

A kereszténység felvétele lassan felmorzsolta az ősi hitvilágot. Hosszan tartó folyamat volt ez, ami érthető, mert mélyen gyökerezett a lelkekben, s egy-egy néppel éppen úgy ragaszkodik elődei hitéhez, mint anyanyelvéhez. Mégis eltűnt az évszázadok folyamán, s ennek megvoltak az okai. Egyoldalú az a beállítás, ahogyan Ligeti Lajos megfogalmazta: „Az erős központi hatalmat megvalósító feudális királyság s a vele elválaszthatatlanul összefonódott kereszténység tűzzel-vassal pusztította, tiltotta a letűnt pogány világot”. Természetesen van ebben igazság, Szent István rendelkezései kétségtelenné teszik.

Maga a kereszténység nem lehetett ismeretlen a honfoglalók előtt. Távoli tanúi lehettek, hogy a Kazár Birodalomban megtörtént egy új vallás felvétele, s erősek voltak a Bizánccal való kapcsolatok. A X. században a nyugati hadjáratok során, ha külsődlegesen is, megismerkedtek vele. A magukkal hozott foglyok balsorsukban hitükből meríthettek vigasztalást, s ez előbb-utóbb rabtartóikra is hathatott, nem maradt rejtve előttük.

Az ősi hit eltűnésének egyik lényeges oka, hogy a kereszténység magával hozta a latin nyelvű írásbeliséget, amin az egész pogány kori szellemi élet az ősköltészettel együtt kívül rekedt, s a szóbeliségbe szorulva áldozatul esett a feledésnek. Három évszázad telt el – ami roppant hosszú idő –, míg végre létrejött az első magyar nyelvű szöveg, a Halotti beszéd. Így nyelvünk szavai őrizték meg azt a keveset, amiből az ősvallásra következtethetünk. Mivel ennek lényegéről alig van fogalmunk, feleslegesnek tűnik, hogy feltételezésekbe bocsátkozzunk.

Az új keresztény vallás hirdetői kezdetben idegen származású emberek voltak, szlávok vagy németek. Jó néhány évtizednek kellett eltelnie már Szent István korában, amikor megjelentek az első magyar származású, anyanyelvű papok, szerzetesek. Képzésük elengedhetetlenül fontos lehetett, a latin nyelvű szertartásoktól eltekintve csak ők tudhatták hatékonyan közvetíteni a néphez, hirdetni az új hit tanait, igazságait.

És itt következett be egy feltűnő, bár alapvetően természetes jelenség: az új hit fogalmainak kifejezésére átvették az ősi vallás elnevezéseit. A szláv eredetű **pap** és **szent** szavakon kívül alig találunk az új keresztény terminológiában lényeges idegen elemet.

1193-ban már írott formában is megjelenik az **áld**. Anonymusnál pedig a „magnum *aldamas* fecerunt” ’nagy áldomást csapott’ szórvány. Jelentése még **áldozat**, amit engesztelés vagy kérés érdekében mutattak be, vagy felajánlottak valamit. Elkülönült és a magánélet aktusává vált az **áldomás**.

A Halotti beszédben a *v* hanggal kezdődő *vimagguc* még ősi értelmében szerepel, ’kérjük, könyörögjük’ jelentésben. Csak később változhatott az *imád* ige a mai ’egyre elmélyedőbbben tiszteli az istent’ jelentésűvé. Ugyanott fordul elő az *uimadsaguk*, aminek rövidebb alakja lett az **ima**, s az **imádkozik** ige. Az ősi *jor-ir-* töből való *irgalom* az ugyanott előforduló *iorgossun* ’irgalmazzon, kegyelmezzen, könyörüljön’ értelemben nem változott a vallási terminológiában.

A kereszténység legbelső lényegét alkotó **bűnnek a bocsánatát** is az ősmagyar szóképzlet biztosította. A *bün* köztörök szó. Lehet, hogy a magyarba került alakja a feltehetően kettőshangzós *biün* volt, legalábbis így fordul elő az Ómagyar Mária-siralomban. Lehetséges, hogy a vers szótagszáma miatt, míg a Halotti beszéd írása a birtokos személyjeles *bunet* [bűnét] alak. A kései ősmagyarban jogi, erkölcsi fogalom volt, pontosabban nem tudjuk. Bizonyos, hogy az állami, közösségi törvény és az egyház által bűnnek minősített cselekmény között különbség van. Különbséget teszünk a bűn és a véték között, az utóbbi kisebb súlyú fogatkozás, bár alapvető imádságunkban mindkettő előfordul: „bocsásd meg vétkeinket” – „és imádkozzál érettünk, bűnösökért”.

A **bocsát** szó (HB.: *bulcaffa*) is ótörök, a csuvasban *pušat-*. Jelentése: ’elenged, távozásra engedélyt ad, megszabadít, meglazít, leereszt’. A kései ősmagyarban az *s* hang *cs* lett, bár a Halotti beszédben még *lf-*-nek van írva. Az egyházi terminológiában a *dimitto* ige értelmében ’bűnök elengedése vallásos cselekedetek ellenében’. A **búcsú** bizonyos napi tisztítótűzhelyi büntetés elengedése. Például: „Ez imaczagban wayon háromzaaz napi bulczu.”

A **gyónik** (1372) ígéről csak annyit tudunk, hogy ótörök eredetű ’vádol, rágalmaz’ jelentésben. Ez is átkerült a confessio, a penitenciatartás szentségének elnevezésére, ’vádolja magát’ értelemben.

Az **ige** talán kapcsolatos az *ígér* szóval. Bűvölő varázsszó lehetett, a belőle származó **igéz**, **megigéz**, **igézet** erre utalnak. Belesimulva a kereszténység tanításába Krisztus szavainak kifejezője lett: „és az Ige testté lőn”, a pap a szószékről *igét hirdet*.

Szűz Máriáról és a szeplőtelen fogantatásról szólva csak a *Mária* név lehetett újszerű, mert a *szűz* és a *fogan* ősi finnugor szavak, míg az ótörök **szeplő** akkor már réges-régen belesimult nyelvünkbe.

Boldog 1193-ban adatolt először írásban. Ismeretlen eredetű, jelentése egy igen derűs lelkiállapot, ami több az elégedettségnél, s amit akkor érzünk, amikor vágyaink teljesültek. A magyarság jó szellemei között lehetett egy **boldogasszony**, akinek nevét Szűz Máriára ruházták, ugyanúgy, mint arra a szent életű keresz-

tényre, akit halála után ezzel a jelzővel illettek. Bizonyos ünnepeinek elnevezésévé is vált.

A megkönnyeztetően, megrendítően szép Boldogasszony Anyánk kezdetű egyházi énekünket egy Bonifác nevű pannonhalmi bencés szerzetes alkotta még a XVIII. század elején, s már a század végén „nemzeti énekünként” említik. Patrónánk *boldog* jelzőjét Szent István koráig vissza lehet vezetni. A Hartvik-legenda szerint is népünk Mária tiszteletének elindítója, első királyunk élete és halálos ágyán tett felajánlása.

A középkori Magyarország falvait több esetben is a Szűz Mária tiszteletére emelt templomokról nevezték el. A *boldog* szót helységnevek elemeként szent jelentésben a *Boldogasszonyfalva*-féle helységnevek mutatják. Ami a Szűzanya nevével alkotott helyneveket illeti, a *Boldogasszonyfalva* több esetben is egy korábbi, gyakran csak latinul dokumentálható *Szentmária* helynevet váltott fel.

Ami a *boldog* szó származékait illeti, a *boldog-boldogtalan* ellentétpár jelentése 'mindenki', gyakran pejoratív hangulattal. A *boldogságos* kizárólag Szűz Mária jelzője. A *boldogít*, azaz 'boldoggá tesz' gyakran gúnyos értelmű. A *boldogul* 'sikeresen tevékenykedik, érvényesül'. A *megboldogult* kizárólag 'elhunyt, meghalt személy'.

Betetőzésül az új vallás templomait is ősi magyar szóval **egyháznak**, 'szent ház'-nak nevezték el. A 'szent' jelentésű *egy*, *id* a köztörök *edgü*, ótörök *ädgü* szóból keletkezett, az *idnap*-ból hasonulással és hangkiegyenlítődéssel az **ünnep** és az *idleni* 'szent napot megül' kifejezés is.

Az új keresztény hit mohón szívta fel a magyar nyelv és hitvilág ősi elemeit. Így *boldog* és *egy* szavunk is a *szent* szóval volt rokonértelmű. Az új vallás tanításai nem ellenkeztek a kor népeinek felfogásával. Legfőbb ellenfelei abból a harcos katonai rétegből származhattak, amely az augsburgi vereség után tespedésre kényszerült, s amely az egyre jobban kialakuló uralkodói és társadalmi renddel szemben Koppány, Gyula, Ajtony és Vata oldalán felsorakozva már hasztalanul próbálta visszahozni a régi rendet és vesztett hatalmát.

Népi hagyományaink tanúsítják, hogy őseink hittek a lélek halhatatlanságában, hogy visszajárhat a test elmúlása után. Hittek a természet erőit megszemélyesítő ártó szellemekben, s ellenük az ősvallás képviselőihez fordultak segítségért. Elterjedt vélemény, hogy ezeket **sámán**oknak nevezték, holott képtelenség, mert a szó mandzsu-tunguz eredetű (< *šamān*), és német közvetítéssel jutott hozzánk. Nem tudjuk pontosan, hogyan nevezték azokat a személyeket, akik révüléssel igyekeztek a szellemvilággal kapcsolatot teremteni. Feltételezhetjük, hogy a jól ismert **táltos** (1211) volt, aki testi rendellenességgel született, varázserővel rendelkezett, révületbe eshetett, és szellemekkel viaskodott. Vogul megfelelőjének a jelentése 'küzdő'. A fogalmából alakult a népmesei táltos ló: sovány gebe, de gazdájától parasztat kér, s miután megeszi, csodálatos képességű paripává változik.

A másik lehetőség az irodalmi mongolban a 'sámán' jelentésű *bögeči* az ujjur *bögü biliglig*, *bilga bögü* páros kifejezés és a magyarban megőrződött **bölcs**, amely a török szó legrégebb előfordulása. A török *bügü* egyszerre jelentette a természetes és természetfeletti tudást. A szó minden bizonnyal összefügg a csak összetételekben előforduló *bü* és a *báj* szavakkal. A *bölcs* szó 'nagy tudású, tapasztalt, megfontolt, érett ítélőképességű ember' jelentését bizonyára a pogány hitvilág kihalása után kapta.

Akárhogy nevezték is, nagy tudású, tapasztalt ember lehetett az ősvallás papja, aki ismerhette a gyógyítás eljárásait, a betegségeket, s a hozzá fordulóknak tanácsot, segítséget tudott nyújtani, és a révülés nem egyetlen tevékenysége volt. Nem szabad elfelejteni, hogy a IX–X. században s az azt megelőző időkben még egyáltalán nem voltak orvosok, és a feladatukat valakiknek be kellett tölteniük.